

Γράφει ο Θεολόγος-Εκκλησιαστικός Ιστορικός-Νομικός κ. Ιωάννης Ελ. Σιδηράς

ΤΑ «ΕΚΤΟΣ» ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΩΝ ΚΛΗΡΙΚΩΝ

Δογματικό ή Κανονικής φύσεως Ζήτημα;

Η Εκκλησία και μόνον η Εκκλησία «Εν Συνόδω», ως «ταμιούχος της θείας χάριτος» και έχουσα μόνη αυτή την Θεόθεν πνευματική εξουσία να ρυθμίζει τα της πνευματικής βιοτής ζητήματα του κλήρου και του χριστεπωνύμου πληρώματος αυτής, πολλάκις κάνει χρήση του «κατ' οικονομίαν» προκειμένου να ωφελήσει πνευματικώς τα μέλη του εκκλησιαστικού σώματος, είτε αυτά είναι κληρικοί είτε λαϊκοί, όταν πρόκειται να αντιμετωπίσει «λεπτά και ευαίσθητα» πνευματικά ζητήματα, τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης εξοικονομήσεως.

Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδόξου Εκκλησίας εν έτει σωτηριώ 2016 είναι πλέον γεγονός, απτή και ορατή πραγματικότητα, γι' αυτό σε πολλές των περιπτώσεων γίνεται λόγος στους Θεολογικούς και εν γένει στους εκκλησιαστικούς κύκλους ότι θα έπρεπε η Ορθόδοξη Εκκλησία «Εν Συνόδω» να προβεί σε γενναία «τομή» και να λάβει πανορθόδοξο κύρους και ισχύος απόφαση σχετικά με το μέχρι και σήμερα παραμένον «ανοιχτό» ζήτημα της δυνατότητος ή μη τελέσεως δευτέρου γάμου των χηρευόντων κληρικών, πρεσβυτέρων και διακόνων. Τούτο όμως δεν θα συμβεί, επειδή στον κατάλογο των θεμάτων τα οποία πρόκειται να συζητηθούν στην Αγία και Μεγάλη Σύνοδο δεν περιλαμβάνεται το συγκεκριμένο ζήτημα, αν και κατά το α' ήμισυ του 20^{ου} αιώνας το εν λόγω ζήτημα είχε βρεθεί στο προσκήνιο των θεολογικών συζητήσεων αρχικώς του Α' Πανορθόδοξου Συνεδρίου που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη (1923) και εν συνεχεία στις κατά καιρούς συναντήσεις των εκπροσώπων των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών στο πλαίσιο του διορθόδοξου διαλόγου και της καταρτίσεως του καταλόγου των προς συζήτηση θεμάτων υπό της μελλούσης να συνέλθει Αγίας και Μεγάλης Συνόδου των Ορθοδόξων. Θα μπορούσε βέβαια να αποτελέσει ζήτημα προς εξέταση από τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες σε μία μελλοντική Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Προλογικώς δέον να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τις ακριβείς διατάξεις των Ιερών Κανόνων περί του γάμου των κληρικών παρέχεται ελευθερία επιλογής στον μέλλοντα να χειροτονηθεί, δηλαδή «συνάψαι γάμον ή αποφύγειν αυτόν». Στην Ορθόδοξη Εκκλησία ισχύει ο ορισμένος θεσμός, σύμφωνα με τον οποίο ο Ιερέυς που επιθυμεί να ζει εν κοινωνία γάμου, οφείλει να συνάψει αυτόν προ της χειροτονίας, διότι μετ' αυτήν απαγορεύεται απολύτως ο γάμος. Εάν δε χειροτονηθεί άγαμος, δεν επιτρέπεται πλέον σ' αυτόν ο γάμος. Καθ' όσον αφορά τον Επίσκοπο, από της εν Τρούλλω Συνόδου, με δύο κανόνες αυτής, ο γάμος αποτελεί κώλυμα για προαγωγή στον επισκοπικό βαθμό. Πιο συγκεκριμένα ο Στ' Κανόνας της εν Τρούλλω Συνόδου αναφέρει: «Επειδή ο Κστ' (26^{ος}) κανόνας των Αγίων Αποστόλων ορίζει ότι μόνοι οι Αναγνώστες και ψάλτες δύνανται να υπανδρεύονται μετά την χειροθεσίαν τους, αυτόν και οι Πατέρες της Συνόδου αυτής επικυρώντες δια του παρόντος, ορίζουν από τώρα και στο εξής κανένας υποδιάκονος ή διάκονος ή Πρεσβύτερος αφού χειροτονηθεί, να μην έχει άδεια να υπανδρευθεί. Εάν δεν κάμει αυτό, να καθαιρείται. Και κάποιος από αυτούς εάν θέλει να υπανδρευτεί, ας υπανδρευτεί προ της χειροτονίας του σε υποδιάκονο, διάκονο και πρεσβύτερο». Στο ίδιο πλαίσιο θα πρέπει να αναφερθεί ότι πριν από τον

παραπάνω κανόνα της εν Τρούλλω Συνόδου και ο Απ. Παύλος (Α΄ Τιμ. 3,12 και Τιτ. 1,6) καθώς και ο 17^{ος} Κανόνας των Αγίων Αποστόλων, ορίζουν ότι ο διάκονος και ο πρεσβύτερος πρέπει να είναι «μιας γυναικός ανήρ». Δέον όμως να υπογραμμισθεί ότι η δευτερογαμία των κληρικών ουδεμία σχέση έχει προς τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας και επομένως δεν είναι ζήτημα αναλλοίωτο. Πρόκειται για ζήτημα κανονικής-πνευματικής πειθαρχίας και εκκλησιαστικού διακανονισμού του εσωτερικού βίου της Εκκλησίας. Δύναται όμως δια της προβλεπόμενης κανονικής οδού, που δεν είναι άλλη από την αποφασίζουσα Εκκλησία «Εν Συνόδω», να μεταρρυθμιστεί συμφώνως προς το πνευματικό συμφέρον της Εκκλησίας και του πληρώματος αυτής εντός του πλαισίου των αντικειμενικών πνευματικών απαιτήσεων και αναγκαιοτήτων της εποχής μας στην οποία ζει και δραστηριοποιείται ο σύγχρονος κληρικός χωρίς να κλονισθούν οι βάσεις της ορθοδοξίας ή να επηρεασθεί το αληθές και ανόθευτο πνεύμα της ευαγγελικής διδασκαλίας του Χριστού.

Το συγκεκριμένο ζήτημα δεν είναι καινοφανές αλλά παλαιόθεν απασχόλησε την Ορθόδοξη Εκκλησία και ετέθη επισήμως από τοπική Ορθόδοξη Εκκλησία, όταν ο τότε Αρχιεπίσκοπος Καρλοβικίου Λουκιανός ως πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Σερβίας υπέβαλε την από 1^{ης} Μαΐου 1910 επιστολή του στον αοίδιμο Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ δια της οποίας εξέθετε το όλο ζήτημα που είχε ανακύψει στη Μητρόπολη Καρλοβικίου, όπως προηγουμένως είχε αναφανεί και στη Μητρόπολη Βουκοβίνης και Δαλματίας, ζητώντας πρωτίστως την επίσημη θέση της Μητρός Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως σχετικά με την ισχύουσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία γενική και απόλυτη κανονική απαγόρευση του μετά τη χειροτονία γάμου και ιδιαιτέρως του δεύτερου γάμου των χηρευόντων ιερέων, ακριβέστερα μάλλον των χηρευόντων διακόνων και πρεσβυτέρων.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος, αφού έλαβαν σοβαρά υπόψιν τους ότι το όλο ζήτημα δεν ετέθη από μεμονωμένα πρόσωπα, κληρικούς ή λαϊκούς, αλλά επισήμως από μία αδελφή Ορθόδοξη τοπική Εκκλησία, εξαπέλυσαν εγκύκλιο προς τις ορθόδοξες Εκκλησίες ζητώντας την επίσημη θέση τους επί του ζητήματος αυτού. Εκ των ορθοδόξων εκκλησιών δεν απάντησαν μόνο οι Εκκλησίες Αλεξανδρείας και Ελλάδος. Επί της ουσίας του ζητήματος απάντησαν αρνητικώς θεωρώντας ως ασυμβίβαστο τον δεύτερο γάμο των εν χηρεία ιερέων, ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων, η Αγία Σύνοδος της Ρωσίας, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας του Μαυροβουνίου, ο Αρχιεπίσκοπος Βουκοβίνης και Δαλματίας Βλαδίμηρος. Παρά την αρνητική απάντηση των ως άνω εκκλησιών, εντούτοις διευτυπώθη η σαφής θέση ότι το όλον ζήτημα θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί και να λυθεί υπό Οικουμενικής Συνόδου. Η δε εκκλησία της Σερβίας παρά το γεγονός ότι ανενγώνριζε την αναγκαιότητα και σπουδαιότητα της άρσεως του απαγορευτικού αυτού θεσμού, εντούτοις δήλωσε ότι θα ασπαζόταν επί του ζητήματος αυτού την επίσημη θέση που θα ελάμβανε η «πρεσβυγενής Μητήρ Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως» και η Εκκλησία της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Μοναδική εξαίρεση απετέλεσε η απάντηση της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ουγγαρίας και Τρανσυλβανίας, η οποία εν Συνόδω και δια του Αρχιεπισκόπου αυτής Ιωάννου, αφού εδήλωσε ότι η δευτερογαμία των χηρευόντων ιερέων και διακόνων δεν αποτελεί δογματικό ζήτημα, αλλά ζήτημα κανονικής πειθαρχίας και εκκλησιαστικής διατάξεως που ρυθμίζει τον εσωτερικό βίο της Εκκλησίας, υπεγράμμισε: «όπως εξευρεθή το μέσον και ο κανονικός τρόπος της κατ' αρχήν παραδοχής του γάμου των εν χηρεία ιερέων και διακόνων, η δε μεταρρύθμιση του 6^{ου} κανόνος της εν Τρούλλω Συνόδου γίνη υφ' όλης της Εκκλησίας, ίνα ούτω διατηρηθή η ενότης της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας και κανονισθή συγχρόνως σπου-

δαίον ζήτημα της εκκλησιαστικής πειθαρχίας. Εάν όμως το τοιούτον δεν κατορθωθεί εν τω προσεχεί μέλλοντι φρονεί η Επισκοπική Σύνοδος της Τρανσυλβανίας, ότι θα ήτο καλόν και συμφέρον της Εκκλησίας, όπως, μέχρι της συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου, επιτρέπεται εκάστοτε δι' αρχιερατικής αδείας εις τους εν Χηρεία ιερείς ο δεύτερος γάμος». Η δε Επισκοπική Σύνοδος της Ουγγαρίας και Τρανσυλβανίας οδηγήθηκε στη σχετική διατύπωση της παραπάνω σαφούς θέσεως, αφού απεδέχθη την ορθότητα των σκέψεων τις οποίες διετύπωσε ο πολὺς περί το Κανονικό Δίκαιο Επίσκοπος Δαλματίας Νικόδημος Μίλας.

Στο ίδιο απαντητικό μακροσκελές κείμενο της Εκκλησίας Ουγγαρίας και Τρανσυλβανίας γίνεται λεπτομερής αναφορά στα ιστορικά δεδομένα που σχετίζονται με την κατά τους πρώτους επτά αιώνες στάση της Εκκλησίας έναντι του γάμου των κληρικών και συγκεκριμένα επισημαίνεται ότι κατά τη συγκεκριμένη μακρά περίοδο συνήπταν δεύτερο γάμο οι διάκονοι, οι ιερείς, ακόμη και οι επίσκοποι εν χηρεία, χωρίς να θεωρούνται παραβάτες των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων, οι οποίες συνεκλήθησαν κατά τους χρόνους εκείνους. Μόνον ο στ' κανόνας της εν Τρούλλω Οικουμενικής Συνόδου του 691 μ.Χ. απαγόρευσε τον δεύτερο γάμο στους εν χηρεία κληρικούς λόγω των ασκητικών τάσεων της εποχής εκείνης και τούτο συνέβη, αφότου ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός ο Α' απέτυχε δια των νόμων του να αποκλείσει από τις τάξεις του ιερού κλήρου τους μετά τη χειροτονία νυμφευθέντες.

Επί των ημερών Ιουστινιανού του Β' απαίτησε η εν Τρούλλω Οικουμενική Σύνοδος ν' ασχοληθεί με το ζήτημα τούτο, οπότε και εθεσπίσθη η αυστηρή απόφαση της απαγορεύσεως του γάμου των εν χηρεία κληρικών. Παρά ταύτα, την απαγόρευση της δευτερογαμίας των χηρεύοντων κληρικών δεν μπόρεσαν οι αρμόδιες εκκλησιαστικές αρχές να την τηρήσουν και τούτο ιστορικώς αποδεικνύεται εκ του γεγονότος ότι ορισμένοι επίσκοποι αναγκάσθησαν να επιτρέψουν σε πλείστους ιερείς τον δεύτερο γάμο, αφού από τον 9^ο και μέχρι τον 13^ο αιώνα υπήρχαν ιερείς οι οποίοι νυμφεύθηκαν και δεύτερη φορά, ενώ και κατά τον 18^ο αιώνα υπήρξαν ιερείς στην Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως οι οποίοι, αφού εχίρευσαν, ήλθαν σε κοινωνία δεύτερου γάμου.

Η ιεραρχία της Εκκλησίας της Ουγγαρίας και Τσεχοσλοβακίας προς ενίσχυση της θέσεώς της αναφέρει ότι ο ιερός κλήρος πλείστων τμημάτων της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας πολλάκις απαίτησε τη δευτερογαμία των χηρευσάντων κληρικών, όπως στη Ρωσία κατά τον 17^ο, 18^ο και 20^ο αιώνα, στη Ρουμανία και Τρανσυλβανία κατά το 1879, στη Ρουμανία το 1884, στα Βαλκανικά κράτη το 1888, στην Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 18^ο αιώνα και στη Σερβική Αρχιεπισκοπή Καρλοβικίου κατά τον 20^ο αιώνα.

Το κείμενο της Εκκλησίας Ουγγαρίας και Τσεχοσλοβακίας κατακλείεται με την πρόταση: «η μεταρρύθμιση του 6^{ου} κανόνος της εν Τρούλλω Συνόδου να γίνει από το σύνολο της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας και να κανονισθεί συγχρόνως το σπουδαίο αυτό ζήτημα εκκλησιαστικής πειθαρχίας. Εάν όμως κάτι τέτοιο δεν επιτευχθεί μέχρι τη σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου, να επιτραπεί στην κάθε τοπική εκκλησία να δίδεται αρχιερατική άδεια για την τέλεση δεύτερου γάμου στους χηρεύσαντες ιερείς.

Το λεπτό τούτο ζήτημα, κατόπιν εντολής της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εμελέτησαν οι καθηγητές της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, οι οποίοι διετύπωσαν τα συμπεράσματά τους σε ειδική έκθεση, όπου: α) ανέλυσαν την ιστορική έ-

ρευνα των κανόνων και των πολιτικών διατάξεων περί της διγαμίας ως κωλύματος της ιερωσύνης και απαγορεύσεως του γάμου μετά τη χειροτονία, β) εξέτασαν επίσης το δυνατόν ή μη της μεταβολής του εν Εκκλησία κρατούντος καθεστώτος με τη θέσπιση νέου κανονικού πλαισίου, και γ) εάν η μεταβολή ή και μόνον η οικονομία είναι δυνατή, ποιος ο δικαιούμενος να μεταβάλει τον κείμενο κανόνα ή να κάνει χρήση της οικονομίας. Από τα καταγεγραμμένα στην ειδική έκθεση διεπιστώθη διαφορά γνώμων και απόψεων των μελών της επιτροπής, τα οποία όμως ανεγνώρισαν ότι το όλο ζήτημα θα ήταν δυνατόν να αντιμετωπισθεί υπό Οικουμενικής Συνόδου. Την ίδια άποψη με εκείνη των μελών της Επιτροπής διέτύπωσε και ο σοφός και μεμορφωμένος Μητροπολίτης πρ. Νικομηδείας Φιλόθεος (Βρυέννιος) του οποίου τη θεολογική τοποθέτηση εξήτησε ο αιίδιμος Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ', ενώ και ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, Αρχιμ. Δημήτριος Γεωργιάδης στην εμπειριστατωμένη μελέτη του: «Περί του γάμου των ήδη κληρικών» (πρώτου και δεύτερου) φαίνεται ομόφρων με τους παραπάνω στο ότι το όλο ζήτημα δεν άπτεται της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας και αν πρόκειται να μεταρρυθμιστεί το ισχύον καθεστώς, τούτο να γίνει με απόφαση Οικουμενικής Συνόδου, αλλά μέχρι της στιγμής εκείνης να εφαρμόσει η κάθε τοπική εκκλησία τον θεσμό της «οικονομίας». Την ίδια άποψη εξέφρασε στο περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» του έτους 1913 ο τότε Αρχιμ. Χρυσάνθος Φιλιππίδης (μετέπειτα Τραπεζούντος).

Από το έτος 1910 το όλο ζήτημα επανήλθε στο προσκήνιο και πάλι κατά το έτος 1920, όταν ο Αρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου Δημήτριος απέστειλε σχετική επιστολή στον τότε Μητροπολίτη Προύσης Δωρόθεο, Τοποτηρητή του Οικουμενικού Θρόνου προκειμένου να αναλάβει η Μητέρα Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως την επίλυση του όλου ζητήματος. Ανάλογη κρούση έκανε η Εκκλησία της Σερβίας και προς την Εκκλησία της Ελλάδος, όταν ο Επίσκοπος Ζίτσης Νικόλαος εξήτησε από τον τότε Μητροπολίτη Αθηνών Μελέτιο (Μεταξάκη) να λάβει θέση επί του φλέγοντος τούτου ζητήματος. Η Εκκλησία της Ελλάδος εν Συνόδω ήταν πρόθυμη να συμμετάσχει ενεργώς στην επίλυση του ζητήματος αλλά δια της συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου.

Η διαφαινόμενη διστακτικότητα της Εκκλησίας της Ελλάδος ώθησε τον αιίδιμο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο (Αλεξιάδη) να ασχοληθεί διεξοδικά με το όλο ζήτημα και τα πορίσματά του δημοσιεύθηκαν στο αξιόλογο περιοδικό της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, «Γρηγόριος ο Παλαμάς». Ο Θεσσαλονίκης Γεννάδιος υπεστήριξε ότι είναι δυνατή ή σύναψη γάμου μετά τη χειροτονία καθώς και η παντελής κατάργηση της καταναγκαστικής αγαμίας των Επισκόπων. Απεδέχθη επίσης την άποψη ότι είναι δυνατή η μεταβολή του αυστηρού θεσμού και ο κατ' οικονομίαν δεύτερος γάμος των χηρευσάντων διακόνων και ιερέων θεωρώντας ότι πρώτιστα και αποκλειστικά αρμόδια για τη μεταβολή αυτή «είναι η καθόλου Εκκλησία εν Οικουμενική Συνόδω συνεργομένη», αλλά και ότι οι αυτοκέφαλες εκκλησίες μπορούν να προβούν στη μεταβολή αυτή, εφόσον η ανάγκη θα επέβαλλε αυτό, κατ' οικονομίαν.

Τις απόψεις του Θεσσαλονίκης Γεννάδιου επέκρινε, καταπολέμησε και αναίρεσε ο Μητροπολίτης Βέροιας Καλλίνικος, οπότε το όλο ζήτημα παρέμεινε σε στασιμότητα. Στο δε Πανορθόδοξο Συνέδριο, που συνεκλήθη στην Κωνσταντινούπολη κατά το έτος 1923, ετέθη το ζήτημα από την Εκκλησία της Σερβίας αλλά απασχολούσε και τις Εκκλησίες της Ρουμανίας και της Ρωσίας. Έτσι, το Πανορθόδοξο Συνέδριο έκρινε βεβαίως ότι στο ζήτημα αυτό,

λόγω και της ιδιαιτερότητος και σοβαρότητός του, έπρεπε να δοθεί οριστική λύση από Πανορθόδοξη Σύνοδο, απεφάνθη όμως ενθαρρυντικώς υπέρ του δεύτερου γάμου των χηρευσάντων διακόνων και ιερέων.

Άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι ο Ομότιμος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Σωτήριος Βαρναλίδης κατά την αποφοίτησή του από τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1964) υπέβαλε αινέσιμη διατριβή με θέμα: «ο Δεύτερος Γάμος των Κληρικών και ο μετά την Χειροτονίαν Γάμος», στην οποία ασχολήθηκε διεξοδικώς με το ζήτημα αυτό και έλαβε θετική θέση υπέρ του δεύτερου γάμου των εν χηρεία κληρικών.

Ύστερα από εκατό και πλέον έτη από τότε που ετέθη επισήμως από τοπική Ορθόδοξη Εκκλησία (της Σερβίας) το ζήτημα του δεύτερου γάμου των εν χηρεία κληρικών (Διακόνων και Ιερέων) και παρά τα όσα μεσολάβησαν για την αντιμετώπιση του ευαίσθητου, υπαρκτού και αντικειμενικά φλέγοντος αυτού θέματος, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι αυτό δεν περιλαμβάνεται στον επίσημο κατάλογο των προς συζήτηση θεμάτων της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας εν έτει σωτηρίω 2016. Το ζήτημα παραμένει ανοικτό και η Ορθόδοξη Εκκλησία θα πρέπει να το αντιμετωπίσει αποβλέπουσα πάντοτε στην πνευματική ωφέλεια του ιερού κλήρου της.